

Nâziât Suresi Örnekleminde Nahvî Tevil

(Grammatical interpretation on the Example of Surah Nâziat)

Süleyman Mahmut KAYAGİL

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi | Assist. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University
İslami İlimler Fakültesi | Islamic Sciences Faculty
Temel İslam Bilimleri | Basic Islamic Sciences
Tokat | Türkiye | Tokat | Türkiye
Suleyman.kayagil@gop.edu.tr | orcid.org/0000-0003-1706-2665

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi | Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 06/Eylül/2022 | Received | 06/September/2022
Kabul Tarihi | 16/Haziran /2023 | Accepted | 16/June/2023
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2023 | Published | 30/June/2023

Atıf | Cite as:

KAYAGİL, Süleyman Mahmut. "Nâziât Suresi Örnekleminde Nahvî Tevil [Grammatical interpretation on the Example of Surah Nâziat]". Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 11/1 (Haziran | June 2023), 303-324.

[https:// DOI: 10.51450/ilmiyat.1171707](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1171707)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Grammatical Interpretation on the Example of Surah an-Nāzi‘āt

Abstract: The present study focuses on the sentences that require ta'wil (at-Ta'wil an-Nahwī) in terms of language in the case of Surah an-Nāzi‘āt. Interpreting a sentence or phrase that is out of principle in terms of nahw is called at-ta'wil an-nahwī. As in every language, the elements of sentences in Arabic are in a relationship within the framework of certain rules. The nature of this relationship determines their contribution to meaning. However, grammatical rules may not always discipline the connection between the elements. In such cases, which can be characterized as irregularities, the mechanism of “ta'wil” comes into play. When at-ta'wil an-nahwī became inevitable, some disciplines and standards were established in time. These include the dropped elements of sentences and the Interpretation of these elements (khazif-taqdīr); the violation of the natural syntax disciplined by rules and the determination of its reflections on the meaning (taqdīm-takhīr); the practice of attributing a different meaning to an element of the sentence when it is incompatible in terms of nahw (load on the meaning); the use of a word to express the meaning of another word, thus giving it the power of two words; the use of a transitive verb in an intransitive sense and an intransitive verb in a transitive sense (tazmīn); and the identification of a word or expression that is unfit according to the rules of nahw, even if it does not constitute an excess in terms of meaning in the sentence (ziyāda). It can be said that the Qur'an was the main factor that paved the way for the development of ta'wil. Likewise, it can be said that the Qur'anic text is the one that has received the largest share of ta'wil. As with other surahs, there have been many interpretations and tafsir works on Surah an-Nāzi‘āt throughout Islamic history. This situation was considered during the study. The works written from the early period to the present day were carefully examined and the nahwī interpretations scattered in these works were identified. The findings were evaluated in terms of Arabic grammar and their justifications were put forward. In addition, the effect of these at-ta'wil an-nahwī on the local Turkish translation of the ayah or the relevant verse was analyzed. When at-ta'wil an-nahwī is examined in the context of Surah an-Nāzi‘āt, the following conclusions emerge at-ta'wil an-nahwī explains the reason for the taqdir of the dropped word, which is sometimes reflected in the commentaries, by applying the rules of language. The taqdir of the verb "uksimu" in the oath sentence is of this kind. In some cases, as in the case of *tanwin al-ivaz*, it determines the scope of the meaning indicated by a letter in a sentence. Sometimes it explains the types of sentences, as in the example of *jumlah al- ta'liliyyah*. Therefore, it determines which questions the sentence answers. In a sentence, the elements have a natural order determined by the rules of nahw. When this order is disrupted, at-ta'wil an-nahwī comes into play and determines the placement of the elements. In the verse "إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا" / That knowledge rests with your Lord alone." (an-Nāzi‘āt 79/44), this is the case with the precedence of the related word. Even though the taqdir of the indefinite expressions is based on nahw, it is possible to determine the sentence subjected to taqdir by considering the sentences' general flow. If identifying the dropped clause between sentences is likened to finding the missing pieces of a puzzle, sometimes at-ta'wil an-nahwī acts as a tool to complete the composition. For example, after giving a positive response to the question "يَقُولُونَ إِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَاوِرَةِ" / But now they ask mockingly, “Will we really be restored to our former state?” (an-Nāzi‘āt 79/10), the question "أَلَيْسَ كُنَّا عِظَامًا تَحَرَّتْ" / even after we have been reduced to decayed bones?” (an-Nāzi‘āt 79/11) was asked. Evaluating the flow of the sentence here, linguists have inferred that in the next verse "فَالأُولَئِكَ إِذَا كُرُوا حَاسِرَةٌ" / Adding, then such a return would be a total loss for us!” (an-Nāzi‘āt 79/12), the disbelievers meant to say “this is a difficult possibility”. It is not always expected that at-ta'wil an-nahwī will contribute to the meaning. Sometimes it directly affects the meaning, and sometimes it does not. If the existing sentence structure requires ta'wil, interpreting it through at-ta'wil an-nahwī within the framework of grammatical criteria is also one of the tasks that at-ta'wil an-nahwī fulfills.priate to characterize the events carried out by Sikh fundamentalists as political fundamentalism.

Keywords: Arabic language, Arabic Grammar, at-Ta'wil an-Nahwī, ways of grammatical interpretation, Surah an-Nāzi‘āt.

Nâziât Suresi Örnekleminde Nahvî Te'vîl

Öz: Bu çalışma, Nâziât suresi örnekleminde dil açısından tev'îl (nahvî te'vîl) gerektiren cümleleri konu edinmiştir. Cümle veya terkinin nahiv açısından kaide dışı olması sebebiyle değerlendirilerek yorumlanmasına nahvî te'vîl denir. Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de cümle öğeleri birbiriyle belirli kurallar çerçevesinde ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu ilişkinin niteliği, onların anlama olan katkısını da belirler. Ancak; öğeler arasındaki irtibat her zaman dilbilgisi kuralları ile disipline edilemeyebilir. Kural dışı diye niteleyebileceğimiz böyle durumlarda, “te'vîl” mekanizması devreye girer. Nahvî te'vîl kaçınılmaz bir zorunluluk olunca, zamanla kendi içinde bazı disiplinleri ve standartları oluşturulmuştur. Bunlar, sözden düşürülen cümle unsurları ve bu unsurların yorumlanması ameliyesi (hazif-takdir); kurallarla disiplin altına alınmış doğal söz diziminin ihlal edilmesi ve bunun anlama yansımalarının tespiti (takdim-tehir); cümlenin bir ögesi nahiv açısından uyumsuzluk yaşadığında ona kendi anlamından farklı bir anlam yüklenmesi şeklinde yapılan uygulama (manaya haml); bir kelimenin başka kelimenin anlamını daha ifade etmesi, dolayısıyla ona iki kelime gücü kazandırılması; aynı şekilde geçişli fiilin geçişsiz, geçişsiz fiilin de geçişli anlamda kullanılması (tazmin); cümlede anlam açısından fazlalık oluşturmaya bile, nahiv kurallarına göre orada bulunmaması gereken kelime veya ifadenin tespiti (ziyade) şeklinde sıralanabilir. Nahvî te'vîlin gelişmesinde önyak olan esas etkenin Kur'an-ı Kerim olduğu söylenebilir. Aynı şekilde te'vîlden en fazla nasibini alan metnin de Kur'an-ı Kerim metni olduğu söylenebilir. Nâziât suresiyle ilgili İslam tarihi boyunca birçok yorum ve tefsir çalışması yapılmıştır. Araştırma sırasında bu durum göz önünde bulundurulmuş, ilk dönemden itibaren günümüze kadar yazılmış eserler dikkatle incelenmiş ve bu eserlerde kısıtlı halde dağınık şekilde mevcut olan nahvî te'vîller tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Arapça dilbilgisi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuş ve gerekçeleri ortaya konmuştur. Nâziât suresi bağlamında nahvî te'vîl incelendiğinde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: Nahvî te'vîl, bazen meallere de yansıyan mahzuf kelimenin takdir sebebini, dil kurallarını işleterek izah eder. Yemin cümlesinde mahzuf “uksimu” fiilinin takdir edilmesi bu kabildendir. Nahvî te'vîl yerine göre *tenvînu'l-ivaz* örneğinde olduğu gibi, cümlede bir harfin işaret ettiği mananın kapsamını belirler. Bazen de *cümle-i ta'lîliyye* örneğinde olduğu gibi cümle türlerini açıklar. Dolayısıyla da cümlenin hangi sorulara cevap olarak geldiğini tespit eder. Cümlede, öğelerin nahiv kurallarıyla tespit edilmiş doğal bir sıralaması vardır. Bu sıralama bozulduğunda nahvî te'vîl devreye girer ve öğelerin yerlerini tespit eder. “إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا” / Sadece Rabbindedir ona dair nihaî bilgi.” (en-Nâziât 79/44) ayetinde muteallık ön geçmesi bu kabildendir. Nahvî te'vîlin her zaman anlama katkısı sağlaması beklenmez. Nahvî te'vîl bazen manayı doğrudan etkilediği gibi, bazen de etkilemez. Mevcut cümle yapısının te'vîle ihtiyacı varsa onun dilbilgisi kriterleri çerçevesinde nahvî te'vîl yoluyla izah edilmesi de nahvî te'vîlin yerine getirdiği görevlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Nahvî Te'vîl, Dilsel Yorum Metotları, Nâziât Suresi.

Giriş

Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de cümle ögeleri birbiriyle belirli kurallar çerçevesinde ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu ilişkinin niteliği, onların anlama olan katkısını da belirler. Ancak; ögeler arasındaki irtibat her zaman dilbilgisi kuralları ile disipline edilemeyebilir. Kural dışı diye niteleyebileceğimiz böyle durumlarda, “te’vîl” mekanizması devreye girer.

İslamî ilimlerin hemen her alanında var olan te’vîl yöntemi, nahiv ilminde de kendine özgü bir karakter kazanmıştır. Dil bilginlerinin belirlediği nahiv kurallarını esas kabul eden dilciler, bu kurala uymayan durumları, yine nahiv kurallarını işleterek yorumlamaya gitmişlerdir. İlk dönemlerden itibaren uygulanmaya başlanan te’vîl, ilerleyen dönemlerde daha da bilimsellik kazanmış, usul ve esasları detaylarına kadar belirlenmiştir.

Nahvî te’vîlin gelişmesinde önyak olan esas etkenin Kur’an-ı Kerim olduğu söylenebilir. Aynı şekilde te’vîlden en fazla nasibini alan metnin de Kur’an-ı Kerim metni olduğu söylenebilir. Klasik tefsir kaynaklarını incelediğimizde her bir âyetin ulemaca çok yönlü olarak incelendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim'in dil yönünün de bu incelemelerden yeteri kadar nasibini aldığı söylenebilir.

Bu çalışma, Nâziât suresi örneğinde dil açısından te’vîl (nahvî te’vîl) gerektiren cümleleri konu edinmiştir. Mekkî surelerden olan Nâziât suresi, içinde birçok dil sanatını barındıran mümbit bir suredir. Bu sebeple, dilbilgisi ve belagat yönüyle araştırmacıların ilgisini çekmiş; incelemelere tabi tutulmuştur. Ancak araştırdığımız kadarıyla nahvî te’vîl yönüyle yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Bu makale iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde nahvî te’vîl genel hatlarıyla incelenmiştir. Araştırmanın esas kısmını oluşturan ikinci bölümde ise Nâziât suresi nahvî te’vîl yönünden ele alınmıştır. Şekilsel anlamda sarf konusunu ilgilendiren te’vîller ve belagatle ilgili te’vîller çalışmamızın kapsamı dışındadır.

Diğer surelerde olduğu gibi, Nâziât suresiyle ilgili de İslam tarihi boyunca birçok yorum ve tefsir çalışması yapılmıştır. Makale çalışılırken bu durum göz önünde bulundurulmuş, ilk dönemden itibaren günümüze kadar yazılmış eserler dikkatle incelenmiş ve bu eserlerde kırıntı halinde dağınık şekilde mevcut olan nahvî te’vîller tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Arapça dilbilgisi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuş ve gerekçeleri ortaya konmuştur. Buna ilave olarak, yapılan nahvî te’vîllerin âyet veya ilgili cümlenin lokal olarak Türkçe çevirisine etkisi analiz edilmiştir.

İnceleme sonucu tespit edilen nahvî te’vîller, te’vîl yöntemleri nazara alınarak kategorize edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber, te’vîl içeren yapılar iç içe geçmiş nahiv konularından oluştuğu için ve bunları parçalara ayırmak da gereksiz olduğundan, keskin çizgilerle ayırtmamız mümkün olmamaktadır. Âyetlerin çevirisi oluşturulurken tek bir kaynağa bağlı

kalinmayıp karşılaştırmalı meallerin bulunduğu kaynaktan yararlanılmıştır.¹ Bazen metni daha iyi yansıtılma adına, özgün çevri oluşturma şeklinde inisiyatifte de bulunulmuştur.

1. Nahvî Te'vîl, Ortaya Çıkışı, Sebepleri ve Yöntemleri

1.1. Nahvî Te'vîl ve Ortaya Çıkışı

Te'vîl kelimesi, “رَجَعَ/dönmek” anlamına gelen (رَجَعَ) kökünden türemiş olup “tef'îl” babının mastarıdır. “رَجَعَ الرَّجْعُ” ifadesi; sözü düşünmek, takdir etmek ve tefsir etmek anlamlarına gelmektedir.² İstilahî olarak da “bir şeyi veya bir olguyu zihinsel bir kurguyla aslına döndürme çabası; bir amaç ve bir sonuca ulaşma gayreti”³ şeklinde tanımlanabilir. Nahiv açısından te'vîl/nahvî te'vîl; hazif, ziyade, fasl, izmar, takdim, te'hir vs. yöntemlerinden yararlanılarak bir terkibin aslına döndürülmesi şeklinde tarif edilebilir.⁴

Nahvî te'vîlin ortaya çıkış serüveni incelendiğinde; nahivcilerin, nahiv kaidelerine uymayan ifadeleri bu kaidelere uydurma çabasının ön plana çıktığı görülmektedir.⁵ Bu açıdan değerlendirildiğinde te'vîl; kelam, felsefe, tasavvuf, tefsir ve benzer alanlarda ulemanın başvurduğu yöntem olduğu kadar, nahiv alanında da dilcilerin kullandığı bir metot olmuştur.⁶ Nahivciler, Kur'an metni ile Arapça dilbilgisi arasında uyumsuzluk olması durumunda metni kaideye uyarlamak için belirli yöntemlerle te'vîle başvurmuşlardır.⁷

Sîbeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ı ve Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *el-Cumel*'i gibi ilk dönem nahiv alimlerinin çalışmaları incelendiğinde, te'vîl kelimesinin bu eserlerde kullanılmadığı görülmektedir.⁸ Bununla beraber; bu durum, onların nahvî te'vîli kullanmadıkları anlamına da gelmemektedir. Onlar adını belirlememiş olsalar da nahvî te'vîli bilfiil uygulamışlardır.⁹ Te'vîl, ilk dönem nahivcilerinin zihninde, kıyas gibi bağımsız bir konu haline gelmediğinden, nahivciler onun nahvin birçok sorununu çözen etken bir rolü olduğunu gözden kaçırmış ve bir başlık altında incelememişlerdir.¹⁰

İbn Ebî İshâk'ın (ö. 117/735) öğrencisi Yûnus b. Habîb'e (ö. 182/798) “Nahvin değişmez ve kıyaslanabilir kurallarına itibar etmelisin” şeklindeki tavsiyesinin kurallaşma ve dolayısıyla te'vîl

¹ bk. “Türkçe Kur'an Mealleri” (Ocak 2022).

² Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1414), 11/32.

³ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Mefhûmu'n-Nass - Dirâse fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: ed-Dâru'l-Beyza, 2014), 230.

⁴ Temmâm Hassân, *el-Uşûl dirâse ibistimûlûciyye li'l-fikri'l-lugavî 'inde'l-‘Arab, en-nahv- fikhu'l-luga-el-belâga* (Kahire: ‘Âlemu'l-Kutub, 2000), 147.

⁵ Şehmus Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 28.

⁶ Ğâzî Tuleymât, “Eseru't-te'vîli'n-nahvî fi fehmi'n-nass”, *Mecelletu kulliyetu'd-dirâsati'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye* 15 (1998), 246.

⁷ Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 28.

⁸ Mahmûd Hasan el-Câsim, “Mefhûmu't-te'vîli'n-nahvî”, *Mecelletu Cuzûr* 6/3 (Eylül 2001), 446.

⁹ Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 65; Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 28.

¹⁰ Muhammed İd, *Usûlu'n-nahvi'l-'Arabî fi nazrati'n-nuhât ve ra'y İbn Madâ' ve dav'i'l-lugati'l-hadis* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1989), 169.

için dönüm noktası olduğu ifade edilmiştir.¹¹ Te'vîlin bir kaide sistemine göre yapıldığını, dolayısıyla öncesinde kaidelerin tespit edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurursak, bu yaklaşımın tutarlı olduğu düşünülebilir.¹² İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) "Şecâatu'l-Arab" başlığı altında, te'vîl terimini kullanmadan te'vîl yollarından bazılarını sayması, te'vîl hususunda çerçevenin daha ilk dönemlerde oluştuğunu göstermektedir.¹³ Bununla beraber "nahvî te'vîl" terimi, nahivciler tarafından ancak yirminci asrın sonlarında kullanılmaya başlanmış bir istilahlardır.¹⁴

1.2. Nahvî Te'vîlin Sebepleri

Dille ilgili kaidelerin kapsayıcı olmaması veya dil ekolleri arasındaki ihtilaflar gibi te'vîl yapmayı gerektiren etkenler vardır. Bu etkenlerin başında, cümlelerin zahirinden anlaşılmanın doğru olmaması gelmektedir. Örneğin "أَكَلْنَا فَاكِهَةً وَمَاءً" / meyve ve su yedik" cümlesinde أَكَلْنَا kelimesinin أَكَلْنَا'ye atfedilmesi, anlamca doğru olmaz. Dolayısıyla, شَرِبْنَا fiilinin takdir edilmesi zorunlu hale gelmiştir.¹⁵

Bazen de kelimenin zahirinden çıkan anlam akideyle ters düştüğü için tevil ihtiyacı hasıl olmuştur. Örneğin, "وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا" "Rabbin (in buyruğu) ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiği..." (el-Fecr 89/23) âyetini selef, olduğu gibi anlamışsa da sonrakiler, "gelme" sıfatının Allah'a izafe edilmeyeceğinden hareketle bu âyeti "جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ" / Rabbinin emri/buyruğu geldi." şeklinde te'vîl etmişlerdir.¹⁶

1.3. Nahvî Te'vîl Yöntemleri

Nahvî te'vîl kaçınılmaz bir zorunluluk olunca, zamanla kendi içinde bazı disiplinleri ve standartları oluşturulmuştur. Bunların başında hazif gelmektedir. Sözden düşürülen cümle unsurlarının (mahzûfların) tespiti, Arap dili bilginlerinin özel bir ilgi atfettiği konulardandır. Zira dilde takdîr (mahzûf unsurun yorumlanması ameliyesi), önemli ölçüde buna dayanmaktadır.¹⁷

Söz dizimi, dilin doğasından neşet eder. Nahivciler, Arapçayı inceleyerek söz dizimi için Arap dilinin doğasından kaynaklanan standart çerçevesini belirlemiş, sonra da kurallarını oluşturmuşlardır. Bu kuralların dışına çıkılması durumunda takdim-tehir gerçekleşmiş olur.

¹¹ Şehmus Ünverdi, "Kaide Dışı Kullanımların Kaide Altına Alınması: Nahvî Tevîl", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (Aralık 2021), 118.

¹² Şehmus Ünverdi, *Arap Dili Nahvinde Te'vil* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 29.

¹³ Ebu'l-Feth Oman İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: 'Âlemu'l- Kutub, ts.), 2/360.

¹⁴ Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 15.

¹⁵ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi* (Mısır: Dâru'l-Maârif, ts.), 2/312; Ünverdi, *Arap Dili Nahvinde Te'vil*, 40.

¹⁶ Ünverdi, "Kaide Dışı Kullanım", 55.

¹⁷ Halil İbrahim Kaçar, "Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 171.

Devrik cümle de diyebileceğimiz bu yeni cümlenin nahiv açısından anlama yansıması, nahvî te'vîlle tespit edilmektedir.¹⁸

Nahivcilerin te'vilde kullandığı bir diğer üslup, manaya hamldır.¹⁹ Manaya hamli; cümlenin bir ögesi nahiv açısından uyumsuzluk yaşadığında ona kendi anlamından farklı bir anlam yüklenmesi şeklinde yapılan uygulamaya denir.²⁰ Örneğin, “سَارَتْ الطَّائِرَةُ بَرَقًا / Uçak şimşek gibi gitti” cümlesinde بَرَقًا kelimesi müştak olmadığı için hâl olmaya uygun değildir. Bu sebeple şimşegin bir özelliği olan سَرِيْعَةً ile te'vîl edilmiştir.²¹

Nahvî te'vîlin yapıma yöntemlerinden biri de tazmindir.²² Tazmin, bir kelimenin başka kelimenin anlamını daha ifade etmesi, dolayısıyla ona iki kelime gücü kazandırılması şeklinde tarif edebilir.²³ Müteaddi fiilin lazım, lazım fiilin de müteaddi anlamda kullanılması tazminin en yaygın kullanımlarındandır.²⁴

Nahivcilerin te'vilde kullandıkları yöntemlerden biri de “ziyade yoluyla te'vîl”dir. Nahivciler, hazif ve takdirde olduğu gibi, aynı prensiplerden yola çıkarak; cümlede anlam açısından fazlalık oluşturmaya bile, nahiv kurallarına göre orada bulunmaması gereken kelime veya ifadeyi zaid olarak değerlendirmişlerdir.²⁵ Buradaki zaid kelimenin manaya etkisi ise incelenmesi gereken farklı bir konudur.

2. Nâziât Suresinde Nahvî Te'vîl

2.1. Hazif Yoluyla Te'vîl

Türkçede “eksilti” olarak da ifade edebileceğimiz²⁶ hazif; mananın ve şeklin etkilenmemesi şartıyla bir veya daha fazla kelimenin düşürülmesi, şeklinde tanımlanabilir.²⁷ Hazif, nahiv başlıklarının neredeyse tamamını ilgilendiren kapsamlı bir konudur. Bu sebeple nahvî te'vîlin en fazla uygulandığı başlık olarak nitelenebilir.

Nâziât suresi, yeminle başlamaktadır. Yemin cümlesini oluşturan unsurlar; yemin lafzı, yemin edatı, kendisiyle yemin edilen ve kendisine yemin edilen/cevap cümlesi şeklinde kategorize edilmiştir.²⁸ Surenin ilk âyeti olan “وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا / Andolsun şiddetle çekip çıkaranlara” (en-Nâziât

¹⁸ Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 146.

¹⁹ Tuleymât, “Eseru't-te'vîl”, 263.

²⁰ Ali Ebu'l-Mekârim, *Uşûlu't-tefkîri'n-nahvî* (Kahire: Dâru Ğarîb, 2006), 251.

²¹ Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 161.

²² Tuleymât, “Eseru't-te'vîl”, 261.

²³ Süleyman Koçak, *Kur'an'da Tazmin Üslubu* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014), 57.

²⁴ Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü* (Konya: Kitap Dünyası, 2012), 94.

²⁵ Ünverdi, *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*, 130; Ebu'l-Mekârim, *Uşûlu't-tefkîri'n-nahvî*, 249.

²⁶ Ümit Hunutlu, “Atebetü'l-Hakâyık'ta Eksilti Yapılar”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2019), 770.

²⁷ Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, 30.

²⁸ Mehmet Çalışkan, “Kur'an-ı Kerim'in Yemin Üslubu”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (Haziran 2019), 93.

79/1) âyetindeki yemin üslubunu, bu bağlamda değerlendirecek olursak aşağıdaki sonuçları ele ederiz:

Kasem harfi olan “vav”, harf-i cer özelliği taşıdığından;²⁹ وَاللَّهِ şeklinde yemin cümlesi, şibh-i cümle olarak kabul edilmektedir. Bu durumdaki şibh-i cümlelerin müteallakı da mahzûf olup “أقسم/Yemin ederim” şeklinde takdir edilebilir.³⁰ Buradaki mahzûf cümlelerin yaygın kullanım sebebiyle hafzedildiği ifade edilmiştir.³¹ Bu veri ışığında değerlendirdiğimizde âyetin anlamı, “أقسم بالله / Şiddetle çekip çıkarana yemin ederim” şeklinde te’vîl edilebilir. Nitekim âyetin Türkçe karşılığını verirken, “andolsun” ifadesinin kullanılması da bu şekilde te’vîlle açıklanabilir.

Yemin cümlesinin ana unsurlarından birisi olan *cevabu'l-kasem*, bazen açıkça zikredilmez.³² “وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا / Andolsun şiddetle çekip çıkarana” (en-Nâziât 79/1) âyet-i kerimesinden itibaren beşinci âyete kadar olan bölümde kasemlerin cevabı, görünürde bulunmamaktadır. Müfessir dilciler bu durumda kasemin cevabını mahzûf bir cümlede aramışlardır. Mananın genel gidişatı dikkate alındığında, bu mahzûf cümlelerin “إِنِّكُمْ لَمَسْجُورُونَ / yemin olsun ki siz kesinlikle (ölümden sonra) diriltileceksiniz” şeklinde takdir edilebileceği söylenmiştir.³³ Buna ilaveten, “وَالْمُحَاسِبِينَ / ve kesinlikle hesaba çekileceksiniz” şeklinde takdir edenler de olmuştur.³⁴ Bu şekilde mahzûf bir cümleye, kasem âyetinin kendisi ve devamındaki birkaç âyetin işaret ettiği söylenmiştir.³⁵

Mahzûf *cevabu'l-kaseme* işaret eden bir başka delil de “يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ / Sarsıntının sarstığı gün” (en-Nâziât 79/6) âyet-i kerimesidir. Dilciler, bu âyetteki “يَوْمَ” zarfının müteallakının mahzûf *cevabu'l-kasem* olan “لَتُبْعَثَنَّ” fiili olduğunu; bir tür “ne zaman?” sorusuna cevap verdiğini söylemişlerdir.³⁶ Bu durumda âyete, “...ya yemin ederim ki siz kesinlikle diriltileceksiniz” şeklinde anlam verebiliriz.

²⁹ Buradaki vâvu'l-kasemin “bi” harf-i cerinin yerine kullanıldığı ifade edilmiştir. Kasem, “bi” harf-i ceri ile kullanıldığında, yaygın kullanımdan dolayı müteallakı olan kasem cümlesi (أقسم) hafzedilirken; “vav” ile kullanıldığında kasem cümlesi zorunlu olarak hafzedilmektedir. bk. el-Meliku'l-Mueyyed İmâduddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî Ebu'l-Fidâ', *Kitâbu'l-Kunnâş fi fenneyi'n-nahv ve's-sarf*, thk. Riyad b. Hasan el-Havvâm (Beyrut: el-Mektebetu'l-‘Aşriyye, ts.), 2/81; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed İbn Kâyyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi Eymâni'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Salim el-Batâfi (b.y.: Dâr Âlemi'l-Fevâid, ts.), 7.

³⁰ İbn Cinnî, *el-Haşâiş*, 2/360; ‘Abduh er-Râcihî, *et-Teṭṭiḥu'n-nahvî* (b.y.: Mektebetu'l-Ma‘ârif, 1999), 351.

³¹ İbn Kâyyim el-Cevziyye, *et-Tibyân*, 7.

³² İbn Kâyyim el-Cevziyye, *et-Tibyân*, 7,13; Ebu'l-Fidâ', *el-Kunnâş*, 2/84.

³³ Ebû ‘Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. ‘Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, thk. Faḥruddîn Kâbâve (b.y.: y.y., 1995), 209; Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Mıṣrî İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib ‘an kutubi'l-e-‘ârib*, thk. Muhammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamîd (Dimeşk: Dârul-Fikr, 1985), 846; Ebu'l-Kâsım Mahmud b. ‘Amr b. Ahmed ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki't-tenzil ve ‘uyûni'l-ekâvil fi vucûhit-te’vîl*, thk. Abdurrazzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâr İhyâit-Turâsi'l-‘Arabî, ts.), 4/693.

³⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib eṭ-Ṭaberî, *Câmi‘u'l-beyân fi te’vîli'l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Muessesetu'r-Risâle, 2000), 24/192.

³⁵ Bu âyetler, “يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ / Sarsıntının sarstığı gün” (en-Nâziât 79/6) ve devamındaki birkaç âyettir.

³⁶ Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, 209; ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 4/694; Ebû Abdillâh Muhammed b. Omer b. Hasan b. Huseyin eṭ-Teymî Faḥruddîn er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb* (Beyrut: Dâr Kitabi'l-İlmiyye, 2000), 31/32.

Surenin ilk beş âyetinde geçen “نَارِعَاتٌ، نَاشِطَاتٌ، سَابِحَاتٌ، سَابِقَاتٌ، مُدَبِّرَاتٌ” kelimeleri, ism-i fail kalıpları olup sıfat özelliği taşımaktadır. Bunların hepsi için tek mevsuf takdir edilebildiği gibi; yaygın olan kullanıma göre,

vâvla atfolunan kelimelerin her biri için kendine özgü mevsuf takdir edilmesi daha isabetli olur.³⁷ Bu kaideye binaen, tefsir kitaplarında söz konusu kelimeler için çeşitli mevsuflar takdir edildiği görülmektedir. Örneğin, النَّارِعَاتِ ifadesinin mevsufu, “المَلَائِكَاتِ/melaikeler” şeklinde takdir edilebileceği, النَّاشِطَاتِ ifadesinin mevsufunun da “yıldızlar” olabileceği görüşü bunlardandır.³⁸ Bu durumda âyetin takdiri “والْمَلَائِكَاتِ النَّارِعَاتِ غَرَقًا”/ Yemin olsun şiddetle çekip çıkaran meleklerle.” şeklinde ifade edilebilir.

“قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ / O gün kalpler (korku ile) titreyecek” (en-Nâziât 79/8) âyetinde يَوْمَئِذٍ tamlamasında muzafun ileyh durumundaki cümlenin mahzuf olduğu söylenmiştir.³⁹ Şöyle ki; “إِذٍ”, sükûn üzere mebni bir isim olduğu halde tenvin almıştır. Bunun sebebi, mahzuf bir cümleye işaret etmesidir. Böyle bir işlevi sebebiyle bu tenvine *tenvînu'l-ivaz* denmiştir. Bir diğer ifadeyle, bu tenvinin mahzuf bir cümleye işaret için getirildiği söylenebilir.⁴⁰ Bu durum dikkate alınarak إِذٍ'in muzaf olduğu mahzuf cümle, “تَرَجُّفُ الرَّاجِفَةِ وَتَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ وَاجِفَةٌ” / Kalpler, (sarsılanın sarsıldığı ve onu bir diğer sarsıntının izlediği) o gün titreyecektir” şeklinde te'vîl edilmiştir.⁴¹ Burada bir harfin işaret ettiği anlamın kapsamını belirlemede nahvî te'vîlin üstlendiği fonksiyonun cümleye zenginlik kattığı görülmektedir.

“يَقُولُونَ إِنَّا لَعَرُدُّونَ فِي الْحَافِرَةِ / Diyorlar ki, eski hâlimize mi döndürülecekmiz?!” (en-Nâziât 79/10) Âyet-i kerimedeki “لَعَرُدُّونَ فِي الْحَافِرَةِ” ifadesi Arapçada; eski haline dönmek, geldiği gibi geri dönmek, anlamında kullanılan bir deyimdir.⁴² Bundan dolayı, meallerde “eski haline döndürülmek” şeklinde çevrilmiştir.⁴³ Bununla beraber, فِي الْحَافِرَةِ ifadesini hal kabul edip müteallakını da mahzuf bir kelime olarak takdir edenler olmuştur. Bu durumda, âyetin anlamı, “إِنَّا لَعَرُدُّونَ وَنَحْنُ فِي الْحَافِرَةِ” / kabirlerde olduğumuz halde geri mi döndürüleceğiz” şeklinde te'vîl edilebilir.⁴⁴

“أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا تَحْرَةً” / Hem de çürümüş kemiğe döndükten sonra mı?” (en-Nâziât 79/11) Âyet-i kerimedeki bu istifham, bir önceki âyete “evet” cevabı verilmesi üzerine sorulmuştur.⁴⁵ إِذَا ile

³⁷ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Tâhir İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîri ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 30/61.

³⁸ Taberî, *Câmi'*, 24/186-187.

³⁹ İbn Cinnî, *el-Haşâîş*, 2/367.

⁴⁰ Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Ali el-Murâdî İbn Ümmü Kâsım, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, thk. Fahruddîn el-Kabâve (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 1/145; Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Mısrî İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bâkâ'î (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/39.

⁴¹ Ahmet Ferâc İsmail, “et-Terâkîbu'n-Nahviyye ve Delâlâtuhâ fi Sûreti'n-Nâziât”, *Mecelle Câmi'ati'l-Medineti'l-Âlemiyye* 23 (Ocak 2018), 283.

⁴² bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/205.

⁴³ el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl Ebû Hilâl el-Askerî, *Cemheretu'l-emşâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/485.

⁴⁴ Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu* (Dimaşk - Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 2011), 8/207.

⁴⁵ Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, 209.

başlayan şart cümlesinin cevabı mahzup olup takdiri “أَنْبَعْتُ وَنُودْتُ” / diriltip geri mi gönderileceğiz?” şeklinde te’vîl edilebilir.⁴⁶ Kompozisyonun eksik parçası nahvî te’vîle bu şekilde tamamlanınca; bir sonraki âyetin büyük resimdeki yeri tam olarak anlaşılmış olur. Şöyle ki, bu soruya da “evet” cevabı verilince, muhataplar bir sonraki âyette ifade edilen sonuç cümlesini söylerler.⁴⁷ O sonuç cümlesi de şudur:

“إِذَا كَرَّهْتَ خَاسِرَةً” / Böyle bir şey varsa yandık desenize, dediler.” (en-Nâziât 79/12) Âyetteki إِذَا cevap ve ceza harfidir. Kendisinden sonraki ifadeyi tekit için gelmiş olup amel etmez.⁴⁸ Kâfiyeci buradaki إِذَا edatının zarfiyye olduğunu, ona eklenen tenvinin de *tenvînu’l-ivaz* olduğunu söyler. Ona göre cümle, “إِذَا كَرَّهْتَ خَاسِرَةً” / Böyle bir şey gerçekleşip vuku bulduğunda bu, (bizim için) büyük bir hüsrân olur” şeklinde takdir edilebilir.⁴⁹ Bu gibi mahzup ifadelerin takdiri her ne kadar nahve dayanılarak yapılsa da takdir edilen cümlelerin tespiti, cümlelerin genel akışını nazara alarak mümkün olmaktadır. Örneğin, bu âyetle bir sonraki âyetin cümle akışını değerlendiren dilciler, burada inkârcıların “bu zor bir ihtimal” demek istedikleri çıkarımında bulunmuşlardır.⁵⁰

Cümlelerin başlarında bulunup kendisinden önce mahzup bir cümle olduğuna delalet eden “fe” harfine, *fâu’l-fasıha* denir.⁵¹ “فَاتِمًا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ” / oysa bu tek bir haykırıştan ibarettir.” (en-Nâziât 79/13) âyeti bu bağlamda değerlendirilebilir. Âyetteki فَ harfi, *fâu’l-fasıha* olup mahzup bir cümleye delalet etmektedir.⁵² Takdiri, “Bunda şaşılacak bir şey yok, tek bir haykırışa bakar, bir de bakmışsın ki haşır meydanında toplanmışsın” şeklinde yapılabilir.⁵³ Burada *fâu’l-fasıha*ya yüklenen anlam dikkate alındığında âyetin bir önceki âyete cevap mahiyetinde olduğu söylenebilir. Aynı şekilde, “فَارَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى” / (Mûsâ) ona en büyük mucizeyi gösterdi” (en-Nâziât 79/20) âyetindeki فَ harfi de *fâu’l-fasıha* olup mahzup bir cümleye atıftır. Sözü edilen mahzup cümle, “Gitti ve Firavn’a doğru yolu gösterdi” şeklinde takdir edilebilir.⁵⁴ Örneklerden de görüleceği üzere; *fâu’l-fasıha*, mahzup cümlelere işaret etmek suretiyle, cümleler arasındaki irtibatı kurma görevi üstlenmiştir.

“هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى” / Mûsâ’nın haberi sana geldi mi?” (en-Nâziât 79/15) Âyetteki حَدِيثٌ kelimesi ismi fail manasında olup حَدِيثٌ demektir.⁵⁵ Çok kullanımdan dolayı bir ibarenin (muzafın) düştüğünü kabul edersek, bu kelime “خَيْرُ الْحَادِثِ” / Olayın haberi” şeklinde yorumlanabilir.⁵⁶ Bu te’vîlin meale de aynen yansıdığı göz önünde bulundurulduğunda nahvî te’vîlin, zaten var olan bir mananın nerden geldiğini tespit görevi üstlendiği söylenebilir.

⁴⁶ Faḥruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 31/34.

⁴⁷ Ferâhîdî, *el-Cumel fi’n-nahv*, 209.

⁴⁸ Dervîş, *İrâbu’l-Ḳur’ân*, 10/208.

⁴⁹ “إعراب سورة النازعات الجزء الثالث”, haz. Ali Hani el-Aḳrabâvî, *Youtube* (18 Haziran 2019), 7:03.

⁵⁰ Dervîş, *İrâbu’l-Ḳur’ân*, 10/208.

⁵¹ Abdulğani ed-Daḳr, *Mu’cemu’l-ḳavâ’idi’l-‘Arabiyye fi’n-nahv ve’t-tasrif* (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1986), 321.

⁵² Dervîş, *İrâbu’l-Ḳur’ân*, 10/208.

⁵³ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/72.

⁵⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/78; Dervîş, *İrâbu’l-Ḳur’ân*, 10/367.

⁵⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/74.

⁵⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/74.

“إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى / Firavuna git! Çünkü o çok azdı” (en-Nâziât 79/17) cümlesini *makâlu'l-kavl* (ال fiilinin mefulün bihi) sayarsak, başına ل fiili takdir edilebilir.⁵⁷ Bu durumda cümle, mahallen mansub mefulün bih olur. Bu şekilde cümlelerin anlamı “Allah ona, Firavuna git, dedi” şeklinde ifade edilebilir.

“إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ / Firavuna git!” emrinin sebebinin açıklar. Bir tür, “niçin” sorusuna cevap verir.⁵⁸ Nahvî te’vîl burada cümlelerin türünü belirlemiştir; dolayısıyla onun hangi soruya cevap verdiğini tespit etmiştir. Nahiv kuralları gereğince, ta’lîl cümlesi özelliği taşıyan isim cümlelerinin başındaki ta’lîl lâmi hazfedilir; ancak cümleye kattığı anlam devam eder.⁵⁹ Âyet-i kerimeyi bu çerçevede değerlendirdiğimizde, cümlelerin başında ج harf-i cerinin mahzûf olduğunu ve takdirinin “إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى / Firavuna git! Çünkü o çok azdı.” şeklinde olabileceğini söyleyebiliriz.

“فَلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى / De ki, arınmaya ne dersin?” (en-Nâziât 79/18) cümlesinde ل ifadeyi, haber olup mübtedası mahzûftur. “هَلْ لَكَ رَغْبَةٌ / (arınmak için) bir isteğin var mı?” veya “هَلْ لَكَ تَوَجُّهٌ / (arınmak için) bir eğilimin var mı?” şeklinde durumun gerektirdiği bir mübteda takdir edilebilir.⁶⁰ Âyetteki إلى harf-i cerinin cümleye kattığı anlam, nahvî te’vîl kriterleri kullanılarak ayrıca değerlendirilebilir. Cümlelerin aslını, “هَلْ لَكَ أَنْ تَزَكَّى” şeklinde varsayarsak cümle davet anlamı içermiş olur. Yani, davet anlamı içeren bir fiilin, mefulünü إلى harf-i ceri ile aldığı söylenebilir. Bu durumda cümle, “هَلْ يَطِيبُ لَكَ أَنْ أَدْعُوكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى / Senin arınman için davet etmemi ister misin (senin için uygun mu-hoşuna gider mi)?” şeklinde te’vîl edilebilir.⁶¹ Burada, إلى harf-i ceri için mahzûf müteallak takdir edilirken; tercih/takdir edilecek fiilin (أَدْعُوكَ), cümlelerin ruhuna uyum sağlaması için cümleye harf-i cersiz bakma taktiği kullanılmıştır.

“وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى / Sana Rabbine giden yolu göstereyim de saygılı olasın.” (en-Nâziât 79/19) Âyette تَخْشَى fiili müteaddi olduğu halde, lazım fiil gibi kullanılmış; mefulü zikredilmemiştir. Bunun sebebi; şeriatla “تَخْشَى/korkmak” ifadesi kullanıldığında, kendisinden korkulanın Allah olduğunun açıkça bilinmesi şeklinde açıklanmıştır.⁶² Yani meful, zikretmeye gerek kalmayacak kadar açıktır. “فَكَذَّبَ وَعَصَى / Ama o, yalanlayıp karşı geldi.” (en-Nâziât 79/21) âyeti kerimesinde geçen her iki fiil de aynı bağlamda değerlendirilebilir. Bu fiiller de müteaddi oldukları halde⁶³ mefulün bihi zikredilmemiştir. “فَكَذَّبَ/yalanladı” ifadesine “Musa’yı veya bir önceki âyette geçen en büyük âyeti yalanladı” şeklinde meful takdir edilmiş; aynı şekilde, “وَعَصَى/ isyan etti” ifadesine de “Musa’ya veya

⁵⁷ Derviş, *İrâbu'l-Çurâân*, 8/210.

⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/75.

⁵⁹ Halil İbrahim Kocabıyık - Pınar Akgül, “Arap Dilinde Ta’lîl Lâmi Edatı”, *Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/1 (2020), 56.

⁶⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/76.

⁶¹ Abdurrahman Hasan el-Meydânî Ḥabenneke, *el-Belâğatu'l-‘Arabiyye* (Dimeşk: Dâru'l-Çalem, 1996), 2/309.

⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/78.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 1/706, 15/67.

Allah'a isyan etti" şeklinde meful takdir etmişlerdir.⁶⁴ "فَحَشَرَ فَنَادَى / Derhal (adamlarını vs.) toplayıp seslendi" (en-Nâziât 79/23) âyetindeki "حَشَرَ/topladı" fiili de müteaddi olduğu halde mefulü mahzup gelmiştir. Mahzup ögeyi, "فَحَشَرَ أَهْلَ مَدِينَتِهِ مِنْ كُلِّ صِنْفٍ / her sınıftan şehrinin halkını topladı" şeklinde takdir edenler olmuştur.⁶⁵

Tekit harflerinin kullanıldığı cümlelerde mahzup kase m cümlesi takdir edilebileceği şeklinde bir görüş vardır.⁶⁶ "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى / Elbet bunda (Allah'a karşı) saygılı kimseler için ibret vardır." (en-Nâziât 79/26) âyetini bu bağlamda değerlendirenler olmuştur. Onlara göre, âyetin başında mahzup bir kase m cümlesi var olup takdiri "وَاللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى" şeklindedir.⁶⁷ Yeminin getirdiği sorumluluklar da dikkate alındığında bu görüşün zayıf olduğu söylenebilir.⁶⁸ İbn Âşûr'a göre âyetteki عِبْرَةٌ kelimesinin nekra gelmesi, alınması gereken ibretin çokluğunu ve büyüklüğünü gösterir.⁶⁹ Buna mefhumun muhalifiyle bakılacak olursa; marife, bir olgunun sınırlarının belirlenmiş olması anlamına gelir. Nekrada bu sınırlama bulunmadığına göre nekra ifadeler bir tür mübalağa ifade eder. Cümlenin başındaki tekit nûnu ve lamu'lmuza hleka harfleriyle birlikte düşünüldüğünde, iki yorum birbirini destekleyeceği için, alınacak ibretin hem kesin hem de çok olduğu sonucu çıkarılabilir.

"أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا / (Ey münkirler!) Sizin yaratılmanız mı daha zordur yoksa göğün mü? Onu, O bina etmiştir." (en-Nâziât 79/27) Bu âyette, mufaddal aleyh (مِنَ السَّمَاءِ), mahzup olup السَّمَاءُ ifadesi ona delalet etmektedir.⁷⁰ Ayrıca, السَّمَاءُ ifadesinin mübteda kabul edilmesi de mümkündür. Bu durumda haber mahzup kabul edilecektir ki takdiri, أَشَدُّ خَلْقًا şeklinde olur.⁷¹ Bütün bu detaylar dikkate alındığında cümleyi, "أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا مِنْ السَّمَاءِ أَمْ السَّمَاءُ أَشَدُّ خَلْقًا / Yaratılış açısından siz semadan daha mı zorsunuz, yoksa semanın yaratılışı mı daha zor?" şeklinde takdir edebiliriz.

"وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا / Bundan sonra da yer yüzünü (hayata elverişli şekilde) yaymıştır." (en-Nâziât 79/30) Bu âyette iştiğal var olup takdiri, دَحَى الْأَرْضِ şeklindedir. Ayrıca, "دَحَاهَا/ onu yaydı" cümlesi, te f sîriyye olup mahzup olan دَحَى fiilini açıklamaktadır. "وَالجِبَالِ أَسَاحَا / Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi." (en-Nâziât 79/32) âyet-i kerimesi de aynı şekilde değerlendirilebilir.⁷²

"يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا / 'Ne zaman gelip çatacakmış şu (kıyamet) saat(i)?!' diye sana sorup duruyorlar." (en-Nâziât 79/42) أَيَّانَ ism-i istifhamdır. Zaman zarfı olması hasebiyle mahallen

⁶⁴ Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî Cemâleddîn el-Kâsımî, *Me hâsinu't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 9/400; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Te f sîru'l-vasît li'l-Şur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâr Nahda, 1998), 15/271.

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Ta hrîr*, 30/80.

⁶⁶ İbn Hişâm, *Mu ğni'l-Le bîb*, 846; Hasan, *en-Na hvu'l-vâfi*, 2/502.

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Ta hrîr*, 30/82.

⁶⁸ bk. Muhammed Tahir el-Ħımsî, "el-Kasemu'l-mahzûfu'l-mukadder 'inde'n-nuhât: hakîka em iddi'â", *et-Turâsu'l-Arabî: mecelle fasliyye muhakkeme* 112 (2008), 166-184.

⁶⁹ İbn Ķayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân*, 316; İbn Âşûr, *et-Ta hrîr*, 30/82.

⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Ta hrîr*, 30/84.

⁷¹ Dervîş, *İrâbu'l-Şur'ân*, 8/212.

⁷² Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Şur'ân ve İrâbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beirut: Âlemu'l-Kutub, 1988), 5/280.

mansubdur. *أَيَّانُ يَنْتَهِي* nin müteallakı, mahzuf mukaddem haber olup *مُرْسَا* onun muahhar mübtedasıdır.⁷³ Ayrıca, müteallakının mahzuf bir fiil olduğunu; *مُرْسَا* kelimesinin onun faili olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁷⁴ Her iki durumda da cümlenin dış görünüşü aynı olur. Şöyle ki; mahzuf müteallakı takdir etmek için siyaka uygun bir fiil seçildiğinde -ki bu *يَنْتَهِي* fiili olabilir- cümlenin te'vîli “*أَيَّانُ يَنْتَهِي* / Demirleme işi ne zaman son bulacak?” şeklinde olacaktır.

Harf-i cerin müteallakı, zikredilmesine gerek duyulmayacak şekilde açık olup karışıklığa sebebiyet vermeyecekse hafzedilebilir.⁷⁵ “*إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا*” / Sadece senin Rabbindedir ona dair nihaî bilgi.” (en-Nâziât 79/44) âyeti bu kapsamda değerlendirilebilir. Cümledeki *إِلَى* harf-i cerinin müteallakını “*مُنْتَهَاهَا/onun sonu*” olarak düşünmek eksik olur. Nevevî'nin “*إِلَى رَبِّكَ يَرْجِعُ مُنْتَهَى عِلْمِهَا*” / Onun nihai ilmi Rabbine döner.” şeklindeki yorumu;⁷⁶ buradaki müteallakın, “*يَرْجِعُ/döner*” şeklinde takdir edilebileceğini göstermektedir.

2.2. Takdîm-Te'hîr Yoluyla Te'vîl

Diğer dillerde olduğu gibi, Arap dilinde de cümle öğelerinin doğal sıralaması vardır. Bu sıralamanın bozulmasına, takdim ve tehir denir. Cümle ve terkip içerisindeki kelimelerin sözdiziminde yapılabilecek takdîm ve te'hîrin cümleye kattığı anlamı ortaya çıkarmak, nahvî te'vîl yöntemlerinden birisidir.⁷⁷

Arapça söz dizimi göz önünde bulundurulduğunda, cümlenin doğal akışı içerisinde önce mübteda zikredilir. Haberin, mübtedanın önüne geçmesi bu düzenin bozulması anlamına gelir.⁷⁸ Eğer haberin öne geçmesini gerektiren bir zorunluluk yok ve sadece caiz olduğu için böyle bir değişiklik yapıldıysa; bu, bir amaç için yapılmıştır. Bu amaç, cümlenin söylendiği yer ve duruma göre; tahsis, iftihar vs. şeklinde değişiklik gösterebilir.⁷⁹ “*إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا*” / Sadece Rabbindedir ona dair nihaî bilgi.” (en-Nâziât 79/44) âyetini bu bağlamda inceleyecek olursak:

مُنْتَهَاهَا ifadesi muahhar mübteda; *إِلَى رَبِّكَ* şibh-i cümlesi ise mukaddem haberdur.⁸⁰ Mübtedadaki *مَا* zamiri, habere dönmediğine göre; bu cümlede haberin takdimi vacip değildir.⁸¹ Öyleyse, haberin bir amaç için takdim edildiği söylenebilir. İbn 'Âşûr, âyetin *kasr* ifade ettiğini, yani “Rabbine döner, sana değil” anlamına geldiğini söylemiştir.⁸² en-Nevevî'nin “*إِلَى رَبِّكَ يَرْجِعُ مُنْتَهَى عِلْمِهَا لَمْ يُؤْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِهِ*” / Onun

⁷³ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimaşk: Daru'r-Reşîd, ts.), 15/238; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 10/214.

⁷⁴ Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî İbn Âdil, *el-Lubâb fi 'ulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 9/409.

⁷⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/241.

⁷⁶ Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî en-Nevevî - Muhammed Emin es-Sanâvî, *Merâhu Lebid li-keşfi ma'ne'l-Kur'âni'l-mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 2/602.

⁷⁷ Tuleymât, “Eseru't-te'vîl”, 258; Ünverdi, *Nahvî Te'vîl ve Tezâhürleri*, 146.

⁷⁸ Fâdl Sâlih es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv* (Kahire: Şeriketu'l-Âtik, ts.), 1/137.

⁷⁹ Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 1/140.

⁸⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 8/215.

⁸¹ Mecmuatun Min'el-Muellifîn, “Multekâ Ehli'l-Luğa”, *el-Haberu ve Envâuhu ve Uslubu't-Takdîm ve't-Te'hîr*, ts., 1/764.

⁸² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/96.

nihai ilmi Rabbine aittir, yarattıklarından kimseye vermemiştir.” şeklindeki yorumu;⁸³ Tantâvînin de “إلى رَبِّكَ وَحْدَهُ” / sadece Rabbine” şeklindeki yorumu,⁸⁴ buradaki kasrı ifade etmektedir. إلى harf-i cerinin de *ihtisas* (bir şeyi başka bir şeye sınırlama) ifade etme özelliği olduğu⁸⁵ göz önünde bulundurulduğunda, buradaki kasrın mübalağa ifade ettiği söylenebilir.

Fail fiilin bir parçası gibi kabul edildiğinden fiilden sonra failin gelmesi ondan sonra da mefulün bihin gelmesi asıl olandır. Ancak mefulün bih muttasıl zamir olup fail açık isim şeklinde geldiğinde mefulün bihin failin önüne geçmesi nahiv açısından zorunlu olur.⁸⁶ Nâziât suresinde “تَتَّبِعَهَا الرَّادِّةُ” / Peşinden bir diğeri gelir.” (en-Nâziât 79/7), “هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى” / Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?” (en-Nâziât 79/15), “إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى” / Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde (şöyle) seslenmişti” (en-Nâziât 79/16), “فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى” / Allah da onu, ahiretin ve dünyanın ibretlik azabıyla yakalayiverdi!” (en-Nâziât 79/25) âyetleri incelendiğinde buradaki تَتَّبِعَهَا, أَتَاكَ ve نَادَاهُ fiillerine bitişik olan zamirlerin mefulün bih zamiri olduğu görülür. Bunlar muttasıl zamir olmaları hasebiyle zorunlu olarak açık isim olarak gelmiş olan failin önüne geçmişlerdir.

2.3. İrab Yoluyla Te'vîl

Amillerin değişmesiyle cümle içerisinde kullanılan kelimelerin son harekesinin değişmesi işlemine, i'rab denir.⁸⁷ Bir kelimenin irâbını belirleme, onun öge değerini belirleme olup dolayısıyla da cümlenin anlamını etkileyen bir işlemdir. Bu sebeple, kelimenin irâb harekesinin takdir edilmesi nahvî te'vîl yöntemlerinden biridir.⁸⁸

“وَالنَّارِعَاتِ غَرْقًا” / Andolsun tamamen çekip çıkaranlara.” (en-Nâziât 79/1) âyetindeki غَرْقًا ifadesi meful-ü mutlakın naibi olarak mansub gelmiştir.⁸⁹ Buradaki غَرْقًا ifadesini, النَّارِعَاتِ'nin mahzup meful-ü mutlakının sıfatı olarak yorumlayanlar olmuştur. Bu durumda غَرْقًا masdarı, “مُغْرَقًا/daldırarak” şeklinde ism-i fail olarak te'vîl edilir.⁹⁰ Manaya haml sayabileceğimiz bu te'vîlin cümleye yansımaları “وَالنَّارِعَاتِ تَرْعًا مُغْرَقًا” / daldırıp daldırıp çıkaranlara yemin olsun” şeklinde olacaktır. Ayrıca غَرْقًا ifadesi için, hâl diyenler de olmuştur.⁹¹ Bu durumda cümlenin çevirisi “Dalarak şiddetle çekip çıkaranlara yemin olsun” şeklinde yapılabilir.

“أَلَمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا” / (Ey münkirler!) Sizin yaratılmanız mı daha zordur yoksa göğün mü? Onu, O bina etmiştir.” (en-Nâziât 79/27) Âyetteki بَنَاهَا ifadesinin irâbdaki mahalli ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Yaygın kanaate göre بَنَاهَا ifadesi, burada hal cümlesidir.⁹² İsti'nâf beyânî olarak

⁸³ Nevevî - Muhammed Emin es-Sanâvî, *Merâhu Lebîd*, 2/602.

⁸⁴ Tantâvî, *el-vasît*, 15/278.

⁸⁵ Hasan, *en-Naḥvu'l-vâfi*, 2/470.

⁸⁶ Emîl Bedî' Yakûb, *Mevsû'atu 'ulûmi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 9/27.

⁸⁷ Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, 35.

⁸⁸ Tuleymât, “Eseru't-te'vîl”, 256-257.

⁸⁹ Şâfi, *el-Cedvel*, 15/225.

⁹⁰ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr*, 30/62.

⁹¹ Ahmed 'Abîd ed-Da'âs vd., *İrâbu'l-Ḳur'âni'l-Kerîm* (Dımaşk: Dâru'n-Nemîr, 2004), 3/417.

⁹² Dervîş, *İrâbu'l-Ḳur'ân*, 10/212; ed-Da'âs vd., *İrâbu'l-Ḳur'ân*, act 3/418.

değerlendirenler de olmuştur.⁹³ İsti'nâf beyânî, mukadder bir soruya cevap olarak gelen cümle olduğuna göre;⁹⁴ öncesinde mahzûf bir cümle takdir edilmesi gerekir. İbn Âşûr bunu, ehl-i küfrün şüphelerine verilen cevap olarak yorumlamıştır.⁹⁵ el-Ferrâ (ö. 207/822); sıla cümlesi takdir etmenin dil açısından değil anlam açısından doğru olmayacağını, dolayısıyla بَيِّنَاتِ'nın sıfat olarak kabul edilebileceğini söylemiştir.⁹⁶ el-Kaffâl (ö. 365/976) ise; mahzûf bir ism-i mavsulun var olduğu düşünüldüğünde, cümlenin "... أُمُّ السَّمَاءِ الَّتِي بَيَّنَّهَا" şeklinde te'vîl edilebileceğini söylemiştir. Delil olarak da "Aksi takdirde بَيِّنَاتِ'nın sıfat olduğunu söylememiz gerekir ki, bir sonraki âyetin sıfat olduğu düşünüldüğünde peş peşe gelen sıfatların arasında atıf harfi bulunması gerekirdi" demiştir.⁹⁷ Bu görüşler anlama yansıması açısından değerlendirilecek olursa sıla cümlesi olmasıyla sıfat cümlesi olması arasında, kayda değer bir fark olmadığı söylenebilir. Her iki durumda da anlam, "Sizin yaratılmanız mı daha zordur yoksa bina ettiği göğün yaratılması mı?" şeklinde olacaktır. Hal olarak düşünüldüğünde ise, bunun anlama yansıması, "Sizin yaratılmanız mı daha zordur yoksa bina ettiği halde göğün yaratılması mı?" şeklinde ifade edilebilir.

"مَتَاعًا لَكُمْ وَلَا نَعْمًا لَكُمْ / Siz ve hayvanlarınız yararlısınız (yaşasın) diye." (en-Nâziât 79/33) Âyetteki "meta olarak" ifadesi, meful lieclih sayıldığında, "لِمَتَاعٍ لَكُمْ / size meta olması için" şeklinde te'vîl edilir.⁹⁸ Bu ifadeyi meful mutlak olarak yorumlayanlar olmuştur. Bu durumda mahzûf bir fiil takdir edilmek suretiyle, "مَتَاعًا لَكُمْ بِهَا تَمَيُّعًا لَكُمْ وَلَا نَعْمًا لَكُمْ / Sizi ve hayvanlarınızı tam yararlandırdık" şeklinde te'vîl edilmiştir.⁹⁹ Birinci te'vîle göre anlam, yaşam koşullarının insanlık ve hayvanlar için oluşturulduğu; ikinci te'vîle göre ise, verilen nimetin zikredildiği çıkarımında bulunulabilir.

"يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا / 'Ne zaman gelip çatacakmış şu (kıyamet) saat(i)?!' diye sana sorup duruyorlar." (en-Nâziât 79/42) Âyet-i kerimedeki أَيَّانَ مُرْسَاهَا cümlesi, İsti'nâf beyânî olduğu için irâbda mahalli yoktur.¹⁰⁰ Bununla beraber, يَسْأَلُونَكَ fiilinin delalet ettiği mahzûf قَالَ fiili sebebiyle makûlül-kavl sayılabileceği söylenmiştir. Bu durumda cümlenin takdiri "يَقُولُونَ أَيَّانَ مُرْسَاهَا / derler ki, ne zaman gelip çatacak?" şeklinde olur.¹⁰¹ Aynı şekilde; أَيَّانَ مُرْسَاهَا cümlesini, يَسْأَلُونَكَ fiilinin ikinci mefulü olarak da yorumlayanlar olmuştur.¹⁰² Her iki durumda da cümlenin öge değeri mahallen mansub olur; ancak cümleye yeni bir anlam katıldığı pek söylenemez.

2.4. Manaya Haml Yoluyla Te'vîl

Manaya haml, anlama dayalı te'vîl demektir. Bir kelimenin zahirine göre değil, kastedilen manasına göre muamele görmesine, *manaya haml* denir. Örneğin, "إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ" / Biz alemlerin

⁹³ Şâfi, *el-Cedvel*, 15/233.

⁹⁴ Faḥruddîn Ḳabâve, *İrâbu'l-cumel ve eşbâhu'l-cumel* (Haleb: Dâru'l-Ḳalem el-ʿArabî, 1989), 44.

⁹⁵ İbn ʿÂşûr, *et-Taḥrîr*, 30/83.

⁹⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meʿâni'l-Ḳurʾân*, thk. Ahmed Yusuf Necâti vd. (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 3/233.

⁹⁷ Faḥruddîn er-Râzi, *Mefâtihü'l-ğayb*, 31/41.

⁹⁸ Zeccâc, *Meʿâni'l-Ḳurʾân*, 5/281.

⁹⁹ Dervîş, *İrâbu'l-Ḳurʾân*, 10/213; Şâfi, *el-Cedvel*, act 15/234.

¹⁰⁰ Şâfi, *el-Cedvel*, 15/238.

¹⁰¹ İbn ʿÂşûr, *et-Taḥrîr*, 9/201.

¹⁰² Daʿâs vd., *İrâbu'l-Ḳurʾân*, 3/419.

Rabbinin elçisiyiz” (Şuarâ 26/16) âyetindeki رَسُولُ ifadesini, Ebû ‘Ubeyde’nin (ö. 209/824) “رسالة/mesaj” şeklinde te’vîl etmesi bu kabildendir.¹⁰³

“فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا / (ilahi) emri çekip-çevirenlere (yani meleklere)” (en-Nâziât 79/5) âyet-i kerimesindeki أَمْرًا kelimesi mantıken çoğul olması gerekir. Nitekim İbn Âşûr, bu âyetin açıklamasında; ilahi emrin bir tane değil, bilakis pek çok olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴ Bununla beraber, söz konusu kelime, âyette tekil kullanılmaktadır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde uyumsuz gibi duran kelime, anlama dayalı te’vîle çözüme kavuşmuştur. Şöyle ki, er-Râzi (ö. 606/1210) bu kelimeyi cins ismi olarak yorumlamıştır. Cins ismi, mana bakımından bütün bir cinsi kapsadığı ve bir tür çoğulu ifade ettiği için; أَمْرًا kelimesinin burada, أُمُورًا manasında olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵ er-Râzi’nin bu yorumu *manaya haml* çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu te’vîlin, âyet-i kerimeye kattığı anlam düşünüldüğünde âyetin meali, “(İlahi) emri çekip-çevirenler” şeklinde değil de “(İlahi) emirleri çekip-çevirenler” şeklinde değerlendirilebilir. Benzer durum, أَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا / (Ey münkirler!) Sizin yaratılmanız mı daha zordur, yoksa göğün mü? Onu, O bina etmiştir.” (en-Nâziât 79/27) âyetindeki السَّمَاءُ kelimesinde de vardır. Bu kelime, âyette cins ism olarak yorumlanabilir ki bu durumda السَّمَاوَاتِ şeklinde çoğul anlamı kazanmış olur.¹⁰⁶ Bu te’vîle binaen âyetin çevrisi, “Sizin yaratılmanız mı daha zordur yoksa göklerin mi?” şeklinde yapılabilir.

“يَوْمَ تَرْجُفُ / Sarsıntının sarstığı gün” (en-Nâziât 79/6) âyet-i kerimesindeki تَرْجُفُ fiili, Türkçe meallerde ekseriyetle “sarsmak” şeklinde; yani, “Sarsanın sarstığı gün” şeklinde geçişli olarak çevrilmiştir.¹⁰⁷ Bununla beraber, başta Ömer Nasuhi Bilmen olmak üzere birkaç meal yazarı; âyeti, “Sarsılanın sarsıldığı gün” şeklinde, hem تَرْجُفُ fiilini lazım olarak hem de الرَّاجِفَةُ’yi ism-i meful olarak çevirmişlerdir.¹⁰⁸ Buradaki رَجَفَ fiili ve aynı kökten ism-i fail olan الرَّاجِفَةُ kelimesi, *manaya haml* çerçevesinde incelenebilir. Şöyle ki; رَجَفَ genelde lazım fiil olarak değerlendirildiğinden¹⁰⁹ “تَحَرَّكَ/sarsıldı” şeklinde mutavaat anlamı içerir.¹¹⁰ Bununla beraber hem lazım hem de müteaddi olduğu; dolayısıyla, hem “sarstı”, hem de “sarsıldı” (dönümlü fiil, edilgen değil) manasına geldiği bilinmektedir.¹¹¹ Sözlükte kelimenin ism-i mefulünün var olması,¹¹² bu fiilin müteaddi manasının da var olduğunu gösteren bir başka delil sayılabilir. Bir diğer husus da ism-i fail olan الرَّاجِفَةُ’nin ism-i meful şeklinde manaya haml edilmesidir. Nitekim bu âyeti belagat açısından ele alanlar, الرَّاجِفَةُ’nin anlam açısından الْمَرْجُوفَةُ olduğunu; yani “الأرضُ الرَّاجِفَةُ / titreten yer” değil, “الأرضُ الْمَرْجُوفَةُ / titreyen yer”

¹⁰³ Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ b. Muhammed er-Râzi el-Ğazvîni İbn Fâris, *eş-Şâhibi fi fikhi’l-luğati’l-‘Arabiyye ve mesâilihâ ve suneni’l-‘Arabi fi kelâmihâ*, thk. Ahmed Hasan Besc (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997), 195.

¹⁰⁴ bk. İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/65.

¹⁰⁵ Faḥruddîn er-Râzi, *Mefâtiḥu’l-ğayb*, 31/26.

¹⁰⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/84.

¹⁰⁷ bk. “Türkçe Kur’an Mealleri” (Ocak 2022), en-Nâziât 79/6.

¹⁰⁸ bk. “Türkçe Kur’an Mealleri” (Ocak 2022), en-Nâziât 79/6.

¹⁰⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/67.

¹¹⁰ Zeccâc, *Me’âni’l-Ğur’ân*, 5/279.

¹¹¹ Ebu’l-Fezâil Radiyyuddîn Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *el-‘Ubâbu’z-zâhir ve’l-lubâbu’l-fâhir*, thk. Muhammed Hasan Âlu Yâsîn (Irak Cumhuriyeti: Daru’r-Reşîd, 1981), Harfu’l-fâ/202.

¹¹² bk. Ahmed Muhtâr ‘Abdülhamîd ‘Amr, *Mu‘cemu’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘âşıra* (b.y.: ‘Âlemu’l-Kutub, 2008), 2/863.

şeklinde, İsm-i failin ism-i mef'ul anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir.¹¹³ Müfessirlerin diğer âyetlerden de yola çıkarak, الرَّاجِفَةُ'nin "الأرض/yer" veya "الجبال/dağlar" olduğunu söylemeleri de bu fikri destekler mahiyettedir.¹¹⁴ Nitekim yer veya dağlar için hakiki manada bir sıfat düşünülecekse bunun "sarsan" (ism-i fail) değil, "sarsılan" (ism-i meful) olmasının gerçeğe daha uygun olabileceği de söylenmiştir.¹¹⁵ Aynı şekilde, "سِرٌّ كَاتِمٌ" / gizli sır" örneğinde oluşu gibi, Arapların İsm-i faili bazen ism-i mef'ul anlamında kullandıkları da bilinmektedir.¹¹⁶ Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda âyet-i kerime için; 1. Sarsan sarstığı gün, 2. Sarsan sarsıldığı gün, 3. Sarsılan sarsıldığı gün, 4. Sarsılan sarstığı gün, şeklinde dört farklı çevrinin söz konusu olduğu söylenebilir.

"يَقُولُونَ أَنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ / Diyorlar ki, eski hâlimize mi döndürülecekmiz?!" (en-Nâziât 79/10) et-Taberî, âyetteki الْحَافِرَةِ kelimesinin مَحْفُورَةٌ anlamında olduğunu; yani ism-i failin, ism-i meful anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹¹⁷ Bu durumda kelimenin anlamı, "kazınmış yer, kabir" şeklinde olacaktır. الْحَافِرَةِ فِي ifadesi hal kabul edilebileceğine göre;¹¹⁸ âyet, "kabirlerde olduğumuz halde geri mi getirileceğiz" şeklinde te'vîl edilebilir. Ayrıca, âyet-i kerimedeki يَقُولُونَ ifadesinin muzari gelmesi; onların bu sözlerini sürekli ve defalarca tekrar ettiği şeklinde te'vîl edilmiştir.¹¹⁹

"قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ / O gün kalpler (korku ile) titreyecek." (en-Nâziât 79/8) Âyet-i kerimede "قُلُوبٌ/kalpler" ifadesi mübteda olarak nekra gelmiştir. Mübtedada asıl olan, marife olmaktır. Nekra geldiye bunun bir amacı olmalıdır. İbn Âşûr, bir kelimenin nekra olmasının çokluk ifade ettiğini söylemiş ve bu durumda âyetin te'vîlinin "قُلُوبٌ كَثِيرَةٌ / birçok kalp" şeklinde takdir edilebileceğini ifade etmiştir.¹²⁰

"فَاخَذَهُ اللَّهُ تَكَالًا الْآخِرَةَ وَالْأُولَى / Allah da onu, ahiretin ve dünyanın ibretlik azabıyla yakalayiverdi!" (en-Nâziât 79/25) Âyet-i kerimede تَكَالًا ifadesi meful-ü mutlak olarak أَخَذَ fiilinin masdarına tercih edilmiştir. Bu durumun izahı olarak; تَكَالًا kelimesi, başkalarının aynı suçu işlememeleri için verilen şiddetli azap anlamına geldiğinden; onun, mübalağa amacıyla, أَخَذَ masdarına tercih edildiği söylenebilir.¹²¹ Meallerde, bu kelimenin "ibretlik azap" şeklinde çevrilmesi,¹²² bu durumu yansıtma çabası olarak da yorumlanabilir.

¹¹³ Âişe Muhammed Ali Abdurrahman Bintu's-Şâtîi, *et-Tefsîru'l-beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 1/131; Muhammed Huseyn Ali eş-Şağîr, *Mecâzu'l-Kur'an haşâişuhu'l-Fenniyye ve belâğatuhu'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Muerrihu'l-'Arabi, 1999), 111.

¹¹⁴ Taberî, *Câmi'*, 24/192; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/693; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/67; Seyyid b. Kütüb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru-Şurûk, 1412), 6/3812.

¹¹⁵ İsmail, "et-Terâkîbu'n-Nahviyye", 282.

¹¹⁶ Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Fıkhul-luğa ve sirru'l-'Arabiyye*, thk. Abdurrazzâk el-Mehdî (b.y.: İhyâu't-Turâsi'l-'Arabi, 2002), 229.

¹¹⁷ Taberî, *Câmi'*, 24/194.

¹¹⁸ Dervîş, *İrâbu'l-Kur'an*, 8/207.

¹¹⁹ İsmail, "et-Terâkîbu'n-Nahviyye", 284.

¹²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/67.

¹²¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/81.

¹²² "Türkçe Kur'an Mealleri" (Ocak 2022).

Arapçada “el” takısı, bazen izafeti ifade için kullanılır.¹²³ “فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى / Şüphesiz, cehennem (onun) sığınağıdır.” (en-Nâziât 79/39) ve “فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى / (ona da) cennettir şüphesiz tek sığınak.” (en-Nâziât 79/41) âyet-i kerimelerindeki الْمَأْوَى kelimesinde bulunan “el” takısı, marifelik için değil, izafeti ifade içindir. Bu sebeple “o onun sığınağıdır” şeklinde yorumlanmıştır.¹²⁴ İbn Âşûr, “مَأْوَى مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ / Rabbinin makamından korkanların sığınağı” şeklinde te’vîl edilebileceğini söylemiştir.¹²⁵ Aynı şekilde, “وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى / Nefsi(ni kötü) arzularından alıkoyan” (en-Nâziât 79/40) âyetindeki الْهَوَى kelimesinin “el” takısı da izafeti ifade için yorumlanmıştır. Bu durumda kelimenin takdiri, “عن هواها” / hevesinden” şeklinde olur.¹²⁶ Âyet-i kerimedeki النَّفْسَ kelimesi de aynı kural çerçevesinde yorumlanırsa “nefsi” yerine, “nefsini” şeklinde anlama yansıtılabilir. Nitekim meallerin bir kısmı bu kelimenin çevirisini, “nefsini” diye; yani نَفْسَهُ şeklinde yapmayı tercih etmişlerdir.¹²⁷ “el” takısının muzafun ile zamiri yerine kullanılması konusu, nahivciler arasında tartışılmıştır. Basralı dilciler, bu yorumu kabul etmezlerken Kufeli dilciler ve daha sonraki Basralı dilciler caiz görmüşlerdir.¹²⁸ Caiz görmeyenler ise bu âyeti, هِيَ الْمَأْوَى لَهْ şeklinde te’vîl etmişlerdir.¹²⁹ Türkçe çevirisi açısından değerlendirildiğinde bu iki te’vîlin aynı sonuca çıktığı söylenebilir. Bu te’vîl çerçevesinde değerlendirildiğinde yukarıdaki âyetlerin mealinde, parantez içerisinde ifade edilen “onu, ona” lafızları, asli metinden sayılarak parantezden çıkarılabilir.

2.5. Tazmîn Yoluyla Te’vîl

Tazmîn; bir kelimenin, aynı manayı içeren başka bir kelime yerine kullanılması, şeklinde tarif edilebilir.¹³⁰ Nahivde *tazmîn*, harf-i cersiz meful alan müteaddî fiillerin harf-i cerle mefulünü alması, ya da harf-i cerle meful alan lazım fiillerin harf-i cersiz meful alması şeklinde de tarif edilmiştir. Örneğin “لَا تَعْمُوا السَّفَرَ / Yolculuğa niyet etmeyin!” cümlesinde عَمَّ fiili, على harf-i ceriyle kullanılan lazım fiil olduğu halde mefulünü doğrudan almıştır.¹³¹ “فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا” / (İlahi) emri çekip-çevirenlere (yani meleklere) yemin olsun” (en-Nâziât 79/5) âyet-i kerimesi bu çerçevede değerlendirilebilir. en-Nahhâs, âyette بِ harf-i ceri hazfolduğu için دَبَّرَ fiilinin müteaddiye dönüştüğünü; âyetin takdirinin, “فَالْمُدْبِرَاتِ بِأَمْرِ مِنَ اللَّهِ / Allhtan gelen emirle çekip çevirenler” şeklinde olduğunu söylemiştir.¹³² Âyeti en-Nahhâs’ın bu yorumu çerçevesinde düşündüğümüzde *tazmîn*

¹²³ Dağr, *Mu‘cemu’l-ğavâ‘id*, 74, 316.

¹²⁴ Dağr, *Mu‘cemu’l-ğavâ‘id*, 316; Fağruddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 7/13.

¹²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 1/355; 30/87.

¹²⁶ Dağr, *Mu‘cemu’l-ğavâ‘id*, 74.

¹²⁷ “Türkçe Kur’an Mealleri” (Ocak 2022), en-Nâziât 79/40.

¹²⁸ Abdurrahman b. Ebîbekr Celâluddîn es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘ fi şerhi cem‘i’l-cevâmi‘*, thk. ‘Abdulhamîd Hendâvî (Kahire: el-Mektebetu’t-Tevfîkiyye, ts.), 1/311; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 1/77.

¹²⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, 1/652.

¹³⁰ Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/564.

¹³¹ Ünverdi, *Nahvî Te’vîl ve Tezâhürleri*, 192.

¹³² Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *İrâbu’l-Kur’ân*, thk. Zuheyir Gâzî Zâhid (Beirut: Âlemu’l-Kutub, 1988), 5/140.

için örnek sayabiliriz. Bununla beraber, دَبَّرَ fiilinin sözlüklerde müteaddi olarak geçtiği düşünüldüğünde¹³³ bu görüşün zorlama bir yorum olduğu da söylenebilir.

“وَالنَّارِعَاتِ غَرَقًا / Andolsun tamamen çekip çıkararlara.” (en-Nâziât 79/1) âyetindeki غَرَقًا masdarının fiili olan غَرَقَ, aslında lazım bir fiildir. Buna rağmen أَعْرَقَ mezid fiilinin isim masdarı olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple de müteaddi manası kazanmıştır.¹³⁴ Buradaki lazım fiilin müteaddi şeklinde te’vîl edilmesi tazmin olarak değerlendirilebilir. Ayrıca; غَرَقًا ifadesi, إغْرَاق’tan daha kapsayıcı olduğu için¹³⁵ cümleye mübalağa manası katmaktadır. Bu yönüyle, çekip çıkarma işleminin şiddetini ifade etmesi için tercih edildiği söylenmiştir.¹³⁶ Bu durumda âyetin manası tercümeyle “وَالنَّارِعَاتِ إغْرَاقًا / şiddetli bir daldırıyla (dalış değil) çekip çıkararlara” şeklinde yansıtılabilir.

Sonuç

Cümle veya terkinin nahiv açısından kaide dışı olması sebebiyle değerlendirilerek yorumlanmasına nahvî te’vîl denir. Nahvî te’vîl, İslamiyet’in ilk dönemlerinden itibaren, uygulamalı olarak ortaya çıkmış, zamanla disiplin kazanmış ve nihâyet 20. yüzyılın sonlarında, ıstılâhî anlamda adı konmuş bir te’vîl yöntemidir. Doğal bir ihtiyaçtan kaynaklanan bu şekildeki te’vîller kategorize edildiğinde hazif, takdim-te’hir, manaya haml, tazmin ve irâb yoluyla te’vîl şeklinde gruplara ayrılabilir.

Nâziât suresi bağlamında nahvî te’vîl incelendiğinde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: Nahvî te’vîl, bazen meale zaten yansıyan mahzûf kelimenin takdir sebebini dil kurallarını işleterek izah eder. Yemin cümlesinde mahzûf “uksimu” fiilinin takdir edilmesi bu kabildendir. Cümleler arasındaki mahzûf cümlenin tespit edilmesini bir pazılın eksik parçalarını bulmaya benzetirsek bazen nahvi te’vîl, kompozisyonun tamamlanmasını sağlayan bir araç görevini üstlenir; Nâziât suresi 11 ve 12’nci âyetlerin örneğinde olduğu gibi. Yerine göre tenvînu’l-ivaz örneğinde olduğu gibi, cümlede bir harfin işaret ettiği mananın kapsamını belirler. Bazen de *cümle-i ta’lîliyye* örneğinde olduğu gibi cümle türlerini açıklar. Dolayısıyla da cümlenin hangi sorulara cevap olarak geldiğini tespit eder. Cümlede, ögelerin nahiv kurallarıyla tespit edilmiş doğal bir sıralaması vardır. Bu sıralama bozulduğunda nahvî te’vîl devreye girer ve ögelerin yerlerini tespit eder. Yapılan bu değişikliklerin anlama katkısı, bir yönüyle de belagati ilgilendirdiği için; nahvî te’vîlin belağî te’vîlle buluşturulması araştırmacılarımızın ilgilenmesi gereken bir husus olarak tavsiye edilebilir.

Nahvî te’vîlin her zaman anlama katkı sağlaması beklenmez. Nahvî te’vîl bazen manayı doğrudan etkilediği gibi, bazen de etkilemez. Mevcut cümle yapısının te’vîle ihtiyacı varsa onun

¹³³ bk. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/273.

¹³⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr*, 30/62.

¹³⁵ Bunun sebebi, kurala uymayan masdar/İsmu’l-masdar olayın vukuuna değil (daha üst ve kapsayıcı sayılabilen) olayın ismine delalet etmesidir. bk. er-Râcihî, *et-Teḥbîku’n-nahvî*, 2/218.

¹³⁶ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes‘ûd el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî me‘âlimu’t-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâr Tayyibe, 1409), 8/323.

dilbilgisi kriterleri çerçevesinde nahvî te'vîl yoluyla izah edilmesi de nahvî te'vîlin yerine getirdiği görevlerdendir.

Kaynakça

- Alî eş-Şağîr, Muhammed Huseyn. *Mecâzu'l-Kur'an haşâişuhu'l-Fenniyye ve belâğatuhu'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Muerrîhu'l-'Arabi, 1. Basım, 1999.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî me'âlimu't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâr Tayyibe, 1409.
- Bintu's-Şâtîî, Âişe Muhammed Ali Abdurrahman. *et-Tefsîru'l-beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 7. Basım, ts.Câsim, Mahmûd Hasan el-. "Mefhûmu't-te'vîli'n-nahvî". *Mecelletu Cuzûr* 6/3 (Eylül 2001), 442-460.
- Cemâleddîn el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Meğâsinu't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Çalışkan, Mehmet. "Kur'an-ı Kerim'in Yemin Üslûbu". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/15 (Haziran 2019), 85-112.
- Dağr, Abdulğani. *Mu'cemu'l-kavâ'idil-'Arabiyye fi'n-nahv ve't-tasrîf*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1986.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisu'n-nahviyye*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Da'âs, Ahmed 'Abîd vd. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nemîr, 1. Basım, 2004.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Dımaşk - Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 11. Basım, 2011.
- Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheretu'l-emşâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *Mefhûmu'n-Nass - Dirâse fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: ed-Dâru'l-Beyza, 1. Basım, 2014.
- Ebu'l-Fidâ', el-Meliku'l-Mueyyed imâduddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî. *Kitâbu'l-Kunnâş fi fenneyi'n-nahv ve's-sarf*. thk. Riyad b. Hasan el-Havvâm. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.
- Ebu'l-Mekârim, Ali. *Uşûlu't-tefkîri'n-nahvî*. 1 Cilt. Kahire: Dâru Ğarîb, 2006.
- Fağruddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Omer b. Hasan b. Huseyin et-Teymî. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâr Kitabi'l-İlmiyye, 2000.
- Ferâhîdî, Ebû 'Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm. *el-Cumel fi'n-nahv*. thk. Fağruddîn Kâbâve. b.y.: y.y., 1. Basım, 1995.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necâtî vd. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Ħâbenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Hasan, Abbas. *en-Nahvu'l-vâfi*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, ts.
- Hassân, Temmâm. *el-Uşûl dirâse ibistîmulûciyye li'l-fikri'l-luğavî 'inde'l-'Arab, en-nahv- fikhu'l-luğa-el-belâğa*. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 2000.
- Ħımşî, Muhammed Tahir. "el-Kasemu'l-mahzûfu'l-mukadder 'inde'n-nuhât: hakîka em iddi'â". *et-Turâsu'l-Arabî: mecelle fasliyye muhakkeme* 112 (2008), 166-184.

- Hunutlu, Ümit. “Atebetü'l-Hakâyık'ta Eksilteli Yapılar”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2019), 769-793.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu‘mânî ed-Dımaşkî. *el-Lubâb fi ‘ulûmi'l-Kitâb*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Fetḥ Oman. *el-Ḥaşâiş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Beyrut: ‘Âlemu'l-Kutub, ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Ḳazvînî. *eş-Şâhibî fi fikhi'l-luğati'l-‘Arabiyye ve mesâlihâ ve suneni'l-‘Arabi fi kelâmihâ*. thk. Ahmed Hasan Besc. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Mısrî. *Evḍâhu'l-mesâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*. thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muhammed el-Bâkâ‘î. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Mısrî. *Muğni'l-Lebîb ‘an kutubi'l-e‘arib*. thk. Muhammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamîd. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed. *et-Tibyân fi Eymâni'l-Kur‘ân*. thk. Abdullah b. Salim el-Batâtî. 1 Cilt. b.y.: Dâr Âlemi'l-Fevâid, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdir, 1414.
- İbn Ümmü Kâsım, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Ali el-Murâdî. *el-Cene'd-dânî fi ḥurûfi'l-me‘ânî*. thk. Faḥruddîn el-Ḳabâve. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Ṭâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Ṭâhir. *Tefsîru't-tahrîri ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İd, Muhammed. *Usûlu'n-nahvî'l-‘Arabî fi nazrati'n-nuhât ve ra'y İbn Madâ' ve dav'i'l-lugati'l-hadîs*. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1989.
- İsmail, Ahmet Ferâc. “et-Terâkîbu'n-Nahviyye ve Delâlatuhâ fi Sûreti'n-Nâziât”. *Mecelle Câmi‘ati'l-Medineti'l-‘Âlemiyye* 23 (Ocak 2018), 247-310.
- Ḳabâve, Faḥruddîn. *İ‘râbu'l-cumel ve eşbâhu'l-cumel*. Haleb: Dâru'l-Ḳalem el-‘Arabî, 1989.
- Kaçar, Halil İbrahim. “Türkçe Meallerin Eksilteli Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 169-189.
- Kocabıyık, Halil İbrahim - Akgül, Pınar. “Arap Dilinde Ta‘lîl Lâmi Edatı”. *Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3/1 (2020), 48-57.
- Koçak, Süleyman. *Kur‘ân'da Tazmîn Üslubu*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014.
- Mecmuatun Min'el-Muellifin. “Multekâ Ehli'l-Luğa”. *el-Haberu ve Envâuhu ve Uslubu't-Takdîm ve't-Te'hîr*, ts. <https://al-maktaba.org/book/33501/1765>
- Nehḥâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *İ‘râbu'l-Ḳur‘ân*. thk. Zuheyir Ğâzî Zâhid. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Nevevî, Ebû Abdilmu‘tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî - Muhammed Emin es-Sanâvî. *Merâhu Lebîd li-keşfi ma‘ne'l-Ḳur‘âni'l-mecîd*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1417.
- Râciḥî, ‘Abduh. *et-Teḫbîku'n-nahvî*. 1 Cilt. b.y.: Mektebetu'l-Ma‘ârif, 1999.

- Şâfi, Mahmud. *el-Cedvel fi İrâbi'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. 16 Cilt. Dımaşk: Daru'r-Reşîd, 3. Basım, ts.
- Sâgânî, Ebu'l-Fezâil Radiyyuddîn Hasen b. Muhammed b. Hasen. *el-'Ubâbu'z-zâhir ve'l-lubâbu'l-fâhir*. thk. Muhammed Hasan Âlu Yâsîn. Irak Cumhuriyeti: Daru'r-Reşîd, 1981.
- Sâmerrâî, Fâdl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. 4 Cilt. Kahire: Şeriketu'l-Âtik, ts.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Fıkhul-luĝa ve sırru'l-'Arabiyye*. thk. Abdurrazzâk el-Mehdî. b.y.: İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 2002.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Ķuṭub b. İbrâhîm b. Hüseyin eṣ-Şâzilî. *Fî Zılâli'l-Ķur'ân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru-Şurûk, 1412.
- Suyûfî, Abdurrahman b. Ebîbekr Celâluddîn. *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'îl-cevâmi'*. thk. 'Abdulhamîd Hendâvî. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, ts.
- Ṭaberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib. *Câmi'ul-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Muessesetu'r-Risâle, 2000.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dâr Nahda, 1. Basım, 1998.
- Tuleymât, Ğâzî. "Eseru't-te'vîli'n-nahvî fi fehmi'n-nass." *Mecelletu kulliyetu'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye* 15 (1998), 243-279.
- Uzun, Tacettin. *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*. Konya: Kitap Dünyası, 2012.
- Ünverdi, Şehmus. *Arap Dili Nahvinde Te'vil*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Ünverdi, Şehmus. "Kaide Dışı Kullanımların Kaide Altına Alınması: Nahvî Tevîl". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (Aralık 2021), 111-131. <https://doi.org/10.21733/ibad.890171>
- Ünverdi, Şehmus. *Nahvî Te'vil ve Tezâhürleri*. 1 Cilt. İstanbul: Kitap Dünyası, 1. Basım, 2022.
- Yakûb, Emîl Bedî'. *Mevsû'atu 'ulûmi'l-luĝati'l-'Arabiyye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Ķur'ân ve irâbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Zemaṣserî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. 'Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an ḥakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhit-te'vil*. thk. Abdurrazzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- 'Amr, Ahmed Muḥtâr 'Abdulhamîd. *Mu'cemu'l-luĝati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*. 4 Cilt. b.y.: 'Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 2008.
- "Türkçe Kur'an Mealleri". Ocak 2022.
<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=79&ayet=6>
- "إعراب سورة النازعات الجزء الثالث". haz. Ali Hani el-Aḳrabâvî. *Youtube*. Yayın Tarihi 18 Haziran 2019.
https://www.youtube.com/watch?v=_kUeUKMPLqg